

SANG

Årg. 3 • 2022

Sang

Årg. 3 · 2022

Redaktion Lea Wierød Borčak
Uffe Holmsgaard Eriksen

Adresse Skejby Vænge 289, DK-8200 Aarhus

Mail redaktion@tidsskriftetsang.dk

Hjemmeside www.tidsskriftetsang.dk

ISSN 2597-0518

Om tidsskriftet Tidsskriftet SANG er et forum for kritisk refleksion over sang som udtryksform. Vi bringer både forskning i og formidling om alle typer af sang fra alle faglige vinkler.

Manuskript SANG modtager mange typer indlæg, f.eks. artikler, anmeldelser, interviews og kommentarer. For vejledning se: <https://www.tidsskriftetsang.dk/manuskript>.

Støtte Tidsskriftet støttes af Statens Kunstfond.

K:
Statens
Kunstfond

Det store afdans(k)ningsbal?

Postnationale tendenser i det 21. århundredes
fællessangskultur

I. En mulig afnationaliseringsproces

Denne artikel sætter fokus på, hvad der kan betegnes som en *post-national* tendens i dansk fællessangskultur blandt dens skabere, brugere, formidlere og arrangører – en tendens, som er i tråd med dele af den generelle teoriudvikling inden for nationalismeforskningen siden 1990'erne, og som til en vis grad modsvarer den generelle samfundsudvikling i det 21. århundrede. Efter at have identificeret denne tendens vil jeg i artiklen undersøge, hvordan *fædrelandssange* såvel som de senere tilkomne *danmarkssange* (Marstal 2022) er blevet opfattet, anvendt og forhandlet i en tid, hvor nationaldiskursen ikke nødvendigvis længere giver sig selv. Artiklen vil søge at sandsynliggøre, at det nationale aspekt af fællessangskulturen har mistet delvist momentum i det 21. århundrede. Dette er sket til trods for en jævnt stigende interesse for og besindelse på fællessangskulturen overalt i det danske samfund siden sidst i 00'erne – med coronakrisens fællessangs-craze i 2020 på landsdækkende tv som det foreløbige højdepunkt (se Borčák 2021; Kristensen 2021; Marstal 2021; Sørensen et al. 2021) – og til trods for en solid opbakning til fællessangen forstået som nationalkultur.

Dermed peger situationen på muligheden for, at fællessangskulturen længere ind i det 21. århundrede vil undergå en afnational-

iseringsproces, hvor fædrelandssange – der historisk set har fremstået som emblematiske for den hegemoniske nationaldiskurs – kun tages i brug ved helt særlige lejligheder. I denne proces vil også mere generelt nationaliserende aspekter af den danske sangtradition kunne blive mindre relevante for sangenes egnethed som fællessange. Med andre ord kan tilstedeværelsen af sådanne denationaliserende tendenser have bragt fællessangskulturen til en skillevej allerede her i 2020'erne, hvor kulturens diskursive og instrumentelle kobling til fænomenet danskhed kan vise sig at vige til fordel for den situation, at fællessangskulturen så at sige snarere vil blive anvendt af danske statsborgere og andre bosatte i Danmark i egenskab af at være *borgere* snarere end *danskere*. Det betyder ikke nødvendigvis, at nationalstaten som politisk, økonomisk og social enhed vil blive svækket endsige uønsket, men snarere at dens kulturelle aspekter vil blive nedtonet som følge af en øget *forlegenhed* ved 'det nationale' som sådan, der traditionelt har sat et markant historisk-kulturelt præg på fællessangstraditionen.

II. Den postnationale tendens

For at kvalificere denne tendens i dansk fællessangskultur vil jeg i dette baggrundsafsnit introducere og diskutere det postnationale som begreb. Begrebet betegner den omstændighed, at et givet lands nationale habitus i de komplekse relationer mellem befolkning og stat, mellem fortid og nutid samt mellem identitet og mangel på samme kan blive destabiliseret eller 'betydningsreduceret' som følge af ændrede betingelser for 'det nationale' aspekt. Denationalisering kan opstå i tilfælde, hvor etniske grupper inden for en given nation begynder at arbejde for løsrivelse eller udstødelse af andre etniske grupper, eller det kan opstå, hvor forholdet mellem befolkning og statsledere bliver så problematisk, at den givne nation så at sige tvinges til at genskabe sig selv. Mindre dramatisk kan denationaliseringer også opstå, når vedtagne fortællinger om en given nation over tid bliver afgørende udfordret af en kritisk masse i befolkningen, hvorved tilliden til det nationale som et grundlæggende fundament for livsudøvelse svækkes.

Indtil nu er fremkomsten af denationaliserende elementer i de senmoderne, vestlige samfund først og fremmest blevet identificeret og beskrevet ved hjælp af det socialteoretiske begreb *det postnationale*. Begrebet kom i spil fra og med 1990'erne som en måde at forholde sig til og indfange de ændrede betingelser for national suverænitets,

som den på det tidspunkt stadig mere dominerende globaliseringsfase udfordrede. Den indisk-amerikanske antropolog Arjun Appadurai (1996), de to tyske sociologer Jürgen Habermas (1998) og Ulrich Beck (2005) foruden andre iagttagere begyndte at argumentere for, at konturerne af en postnational epoke – eller, med Habermas' udtryk: en postnational konstellation (Andersen 2008, 36) – var i færd med at indfinde sig.

Det skete ud fra det ræsonnement, at nationalstaterne i senmoderiteten for det første havde mistet en stor del af deres suverænitæt på grund af et forpligtende engagement i transnationale økonomisk-politiske unioner såsom EU, og transnationale institutioner såsom Verdensbanken.¹

For det andet havde globale techgiganter som Google og Microsoft på forbløffende kort tid etableret sig med en gennemslagskraft, som svækkede nationalstaternes eksistens (Breen og O'Neill 2010, 3).

For det tredje var det i hvert fald siden 1980'erne blevet mere end almindelig svært for nationalstaterne på egen hånd at håndtere tidens globale udfordringer relateret til miljø- og klimakriser, pandemier, flygtningekriser, naturkatastrofer, terrorhandlinger og befolkningstilvækst (Breen og O'Neill 2010, 3), jf. Ulrich Becks centrale pointe om, at globale risikoudfordringer ikke kan løses ud fra et nationalt perspektiv (Andersen 2008, 37).

For det fjerde havde en ny, globaliseret økonomisk orden af nyliberalt tilsnit opnået bred tilslutning, hvilket gjorde det sværere for nationalstater at forfølge og implementere økonomiske dagsordener uafhængigt af disse, blandt andet fordi "[m]ultinationale koncerner flytter kapital, arbejde og produktion til de dele af verden, hvor lønsomheden er størst, uafhængigt af nationale grænser" (Andersen 2008, 37).

For det femte var der opstået en øget supranational mediedagsorden, hvor en række vestlige, internetbaserede medier blev sikret stor dominans komplet uafhængigt af nationalstatsgrænser – hvilket forløb parallelt med en øget supranational kulturdagsorden, hvor globaliseringen af populærkulturelle udtryksformer inden for især musik og film ligeledes blev sikret stor dominans.

Og endelig for det sjette blev selve identifikationen med det nationale henimod slutningen af 1900-tallet i det hele taget opfattet af mange som en stadig mere diffus og for nogle endda abstrakt stør-

¹ Det er ganske vist blevet fremført, at det retteligen bør hedde "postnationalistisk" snarere end "postnational" (Breen og O'Neill 2010, 3). Jeg er dog af den opfattelse, at "postnational" er det bedst dækkende ord og vil derfor anvende det her.

relse, netop som følge af globaliseringsprocesserne og den institutionaliserede kosmopolitisme, der ifølge Beck frembragte en ”ny global offentlighed” (Andersen 2008, 37) – og i øvrigt var ’det nationale’ som forestilling blevet en mere flertydig størrelse end nogensinde tidligere på grund af væksten af minoritetsbefolkninger i et meget stort antal lande verden over.

Uden at benytte ordet ’postnational’ stod det i perioden desuden klart også for dele af nationalismeforskningen, at national identitet var blevet delvist udvisket af de pågående globaliseringsprocesser, der havde frembragt et kosmopolitisk demokrati, hvor blandt andet ”transnational social movements and networks” (Vertovec og Cohen 2002, 11) spillede en stadig større rolle, og hvor forestillingen om homogene nationalkulturer derfor under alle omstændigheder ikke længere var holdbar (Özirimli 2000, 197). Netop denne omstændighed gjaldt og gælder også Danmark, hvor en sådan forestilling heller ikke længere er holdbar som følge af den øgede mængde af minoritetsdanskere, der ikke nødvendigvis har været hvide, ikke nødvendigvis har været kristne, og ikke nødvendigvis har haft dansk som deres primære modersmål. Alene dette forhold bidrager til at forstå Danmark som en postnational nation (se hertil Corona og Madrid 2008), hvor enhedskulturelle markører har fået sværere betingelser. Dertil kan man lægge en generel ændret tidsånd, hvor optagetheden af kollektive, forpligtende værdifællesskaber som f.eks. den nationale forankring lader til at være blevet mindre, hvilket betyder, at besindelsen på den givne nations historie og kulturelle karakteristika kan være mere eller mindre fraværende.²

I øvrigt har også en dansk iagttagelse som sociologien Peter Gundelach registreret en svækkelse af nationens agens, og med reference til sociologerne Roland Robertson, Ulrich Beck og Anthony Giddens anfører han individualiserings- og globaliseringsprocesserne som årsager hertil. Han peger dog samtidigt på, at sidstnævnte samtidig styrker det nationale projekt – og lufter polemisk en antagelse om, at det i givet fald ”vil tage nogenlunde lige så længe at afskaffe nationerne, som det har taget at etablere dem, dvs. nogle hundrede år” (Gundelach 2002a, 61-64).

2 Der er dog undtagelser herfra: I det 21. århundrede er nationalisme atter blevet en attraktiv position at forfølge for visse grupperinger. Det kunne skyldes, at nationalisme ifølge sociologen Anthony Giddens lader sig forstå som ”et svar på det kulturelt frisatte menneskes behov for identifikation i en globaliseret verden. Nationalismen bliver dermed et kærkomment tilflugtssted, der kan tilbyde en følelse af identitet og af at høre til et sted i en tilværelse præget af traditioners og strukturers opløsning” (Mengers og Christensen 2016). For, som kommentator og forfatter Hans Hauge i den forbindelse har udtalt, er nationalisme ikke længere et ideologisk projekt, men derimod et identitetsprojekt (Mengers og Christensen 2016).

Opkomsten af det postnationale kan som nævnt ses som det ene led i en diskursorden, hvor kampen om hegemoni udspiller sig mellem et postnationalt perspektiv på den ene side og et generisk-nationalt perspektiv på den anden – to positioner, der har sameksisteret måske lige siden 1970'erne som en begyndende modsætning, der med årene er blevet mere udtalt. Forestillingerne om det danske, sådan som det vil fremgå senere i artiklen, har i det 21. århundrede udspillet sig inden for en sådan diskursorden, hvor begge perspektiver har haft momentum, og hvor det ikke altid er til at sige, hvilket der har overtaget.

III. Den politiske og kulturelle nedtoning af 'det danske' i det 21. århundrede

Ifølge socialteoretikerne Keith Breen og Shane O'Neill (2010, 3) kan det postnationale ikke forstås som noget, der er trådt i stedet for det nationale, men som noget, der sameksisterer med det – om end med gensidigt afsmittende effekter og på måder, hvor den nationale loyalitet er på retur (Appadurai 1996, 169). Identifikationen med det nationale står altså ikke nødvendigvis i modsætning til tilslutningen til en postnational dagsorden, hvilket er en vigtig pointe i det 21. århundrede, hvor hverdagsnationale forestillinger har stået stærkt, og hvor der ikke mindst i en europæisk sammenhæng har kunnet spores klare tendenser i retning af nationale distinktioner såvel politisk og kulturelt som økonomisk (se hertil f.eks. Jenkins 2012; Iversen 2017; Frederiksen 2019).

Det kendetegner altså den postnationale tendens siden 1990'erne, at tilslutningen til det nationale princip samtidig har været bred og stabil – blandt andet har en undersøgelse påvist, at den nationale stolthed i Danmark i perioden fra 1981 til 2017 har været stigende (Brincker et al. 2019, 52). Ifølge en anden undersøgelse følte over 90 procent etnisk danskere en "meget" eller "ret stærk" tilknytning til Danmark, ønskede at blive begravet her samt forblive her livet ud (Böss 2011, 290). I undersøgelsen *Danskernes værdier* kunne også spores en styrkelse af etniske danskeres nationale tilhørsforhold i undersøgelsen af sådanne værdier i 1980'erne og 1990'erne (Gundelach 2002b), hvilket også den danske værdiundersøgelse fra 2017 pegede i retning af (Frederiksen 2019).

Det er derfor ganske betegnende, at det postnationale som begreb tilsyneladende har været mindre i anvendelse i social- og humanvidenskaberne siden 2010 i forhold til tidligere, hvilket *kunne* ses som

en indikation af, at det har mistet legitimitet: Allerede terrorangrebene den 11. september 2001 gjorde det for mange sværere at tro på muligheden af en verden, hvor nationalstater ikke længere havde stor suverænitet. Flygtningekriserne siden 2015 skulle kun bekræfte dette billede. Det har efterladt det postnationale perspektiv som en i værste fald naiv vision skabt i den vestlige verden om en forbrødrede og forsonende *one size fits all*-strategi nationerne imellem, hvor lighederne overskyggede forskellene, og hvor mellemfolkelighed gik forud for magtanvendelse og økonomisk udbytning.

Blandt kritikerne af det postnationale kan nævnes den amerikanske sociolog Craig Calhoun, der i sin bog *Nations Matter* (2007) kategorisk afskriver det postnationale som mulighed. I en dansk sammenhæng kan nævnes historikeren Michael Böss (2011, 290), der i sin bog *Republikken Danmark* betegner forestillingen om en postnational stat som ”absurd” og noget kategorisk konkluderer: ”Der er således intet empirisk grundlag for at hævde, at vi er på vej ind i en postnational verden, og at vi er på vej til at blive verdensborgere med en global identitet” (Böss 2011, 291). Også den italienske kulturgeograf Marco Antonsich hører til blandt kritikerne. I 1990’erne var han stærkt skeptisk over for ideen om nationalstaten og hævdede senere i en forskningsartikel, at det postnationale perspektiv opstod ud fra en krise i kongruensen mellem nationen forstået som på den ene side et politisk og på den anden et kulturelt projekt (Antonsich 2008, 508). Men hvor han dermed oprindeligt bekendte sig til en postnational opfattelse, måtte han med tiden ændre holdning, fordi ønsket om at give afkald på ens nationalitet ganske enkelt ikke har kunnet efterspores blandt europæiske borgere.³ Antonsich er her på linje med f.eks. den tyske sociolog Andreas Reckwitz, der i sin bog *Singulariteternes samfund* hævder, at nationen som begreb generelt har oplevet en renaissance lige siden 1980’erne (Reckwitz 2019, 357).

Tilbage til Antonsichs betragtninger: På spørgsmålet om, hvorvidt forskerne tog fejl, når de dengang anså nationalstaten for et snart overstået kapitel, svarede han kort og præcist i et interview i 2017:

De tog ikke fejl, men i 90’erne var verden en anden: Europæerne kom igennem den kolde krig; de delte nationers tid var ved vejs ende. Efter Murens fald opstod der en intellektuel optimisme og selvtillid omkring, at vi kunne komme tættere på hinanden, blive mere kosmopolitane [sic], demokratiske, liberale og multikulturelle – vi troede

3 Den danske nationalitetsforsker Uffe Østergaard har i øvrigt gennemgået en lignende udvikling: Han erklærede sidst i 1980’erne nationalismen for ”død”, men måtte senere forkaste denne opfattelse (Mengers og Christensen 2016).

jo nærmest på, at verden kunne eksistere uden grænser. I dag synes fremtiden mere dystert, og vi holder os derfor i hver vores nationale skyttegrav. (Omar 2017)

Det hænger sammen med en anden betragtning, som Antonsich fremsatte i selvsamme interview:

EU er i krise, fordi projektet netop blev opfattet som en form for erstatning for de europæiske nationalstater. Denne misforståelse fik ingen rettet op på i tide. Folk vil altid holde deres egen nation og nationalitet kær. Jeg vil ikke opgive følelsen af at være italiener, ligesom I ikke vil give afkald på jeres danskhed. Fremtiden er ikke transnational. Vi forstår os selv og handler med udgangspunkt i der, hvor vi kommer fra. Men nationalstaten behøver ikke fungere som en mur, der adskiller os fra resten af verden. Nationalstaten kan også være en platform, hvorfra vi kan tale med resten af verden. Der er en nationalstat på den anden side af neonationalismen. (Omar 2017)

Hvis dette er rigtigt, kan den ændrede nationale forståelsesramme, som har kunnet identificeres i dele af det 21. århundredes fællessangskultur, siges at være et positivt udtryk for en forståelse af nationalstaten som en dialogisk platform. For nu at blive i Antonsichs billede – og samtidig vende tilbage til denne artikels hovedemne, fællessangen – er det tillige en forståelse, der kan siges at vende sig imod opfattelsen af nationalstaten som en mur, fordi denne mur i sig selv nu er kommet under kritik, ikke blot i kraft af fremkomsten af nyskrevne, fællessangsegne sange, men også som følge af ændrede måder at praktisere fællessang på.

Ikke desto mindre har et denationaliserende perspektiv præget det danske samfund siden 1990'erne, hvilket vil blive begrundet herunder – om end et renationaliserende perspektiv som anført ligeledes har været tydeligt. I en dansk sammenhæng betyder det, at personer, hvis opbakning til dannebrog er markant og entydig (Lindberg 2021), sagtens kunne tænkes samtidig at tilslutte sig postnationale dagsordener på andre niveauer, uden selv at opleve det som en indre modsætning. Men den postnationale tendens udtrykker et behov i tiden for at skabe et mere dynamisk og dialogisk alternativ til den mere traditionelle nationaldiskurs. Her følger en række iagttagelser, der peger i den retning:

(A) Ifølge samfundsforskeren Christian Albrekt Larsen har der i det 21. århundrede kunnet iagttages en tendens til, at danske borgere ”langsomt, men sikkert” er blevet både mindre nationalkonservative og mere republikanske, samtidig med, at ”[f]orestillingen om

en autentisk dansk kultur fylder mindre og mindre” (Anon. 2017). Larsens undersøgelse *Den danske republik: Forandringer i danskerenes nationale forestillinger* (2016) baserer sig på spørgsmål angående nationale forestillinger, som mere end 1300 respondenter i alderen 18 til 79 år svarede på, dels i 2003, og dels i 2013. Undersøgelsen kan siges at pege på en postnational tendens i og med, at det nationale aspekt er blevet mindre prægnant, også når der tages hensyn til den nødvendige skelnen mellem ”generations-, periode- og alderseffekter” blandt undersøgelsens respondenter (Larsen 2016, 45). Svarene var stabile i de to undersøgelsesår, og der kunne derved ikke spores en egentlig udvikling i respondenternes forestillinger om det nationale, ligesom stoltheden ved at være dansk ligeledes var stabil (Larsen 2016, 53-58). Men det er tankevækkende, at respondenternes tilknytning til den geografiske enhed Danmark var markant i begge undersøgelsesår. Antallet af respondenter, der oplevede en ”meget tæt” relation til nationen var nemlig i begge tilfælde 56 procent – langt større end tilknytningen til hhv. ens egen kommune (hhv. 16 og 12 procent), ens egen by eller landområde (hhv. 30 og 27 procent) og Europa (hhv. 17 og 16 procent) (Larsen 2016, 52-53). Til gengæld var der fra 2003 til 2013 foregået, hvad Larsen (2016, 65-78) kalder ”en opblødning af monokulturalismen”, hvilket vil sige, at der blandt respondenterne kunne spores en tendens til at anse Danmark som et mere multikulturelt land i 2013 i forhold til 2003.

(B) Opfattelsen af dannebrogens betydning er under forandring: Ifølge en rundspørge bragt i *Kristeligt Dagblad* i 2016 var 83 procent af befolkningen ”enige” eller ”helt enige” i, at dannebrog er et positivt symbol – men en tilsvarende undersøgelse i 2012 viste et tal på 92 procent (Mikkelsen 2016). Tilsvarende viste en undersøgelse fra Grænseforeningen fra 2018, at 76 procent anvendte små dannebrogflag som pynt mod 90 procent i 2012. Endvidere angav 60 procent, at de brugte dannebrog ved festlige lejligheder mod 78 procent i 2012. Endelig var andelen af borgere, som ikke brugte dannebrog i det hele taget, steget fra 4 procent i 2012 til 9 procent i 2018 (Anon. 2018). Det kan ganske vist ikke afvises, at disse ændringer er udtryk for en generel afmatning i interessen for det nationale, eller for en tilbagevenden til mere ’normale’ tilstande, efter at danskhed som fænomen havde nydt særlig bevågenhed blandt mange borgere i perioden omkring og efter årtusindeskiftet. Men det kan også være, at ændringerne kan forstås som resultatet af en postnational tendens, der indikerer, at det nationale er blevet sværere at samles om endsige bakke op om.

(C) EU-parlamentsvalget i 2019 havde i Danmark en rekordhøj stemmeprocent på 66,1%, hvilket kunne ses som en indikator på, at

vælgerne anså såvel EU-projektet som landets repræsentation i EU som vigtigere end nogensinde før (Brixen 2020). Og ifølge et notat fra tænketanken EUROPA fra samme år havde danske borgere samlet set ikke tidligere været så positivt stemt for landets medlemskab af EU, hvor 76 procent så det som ”en god ting”, mens blot 7 procent så det som ”en dårlig ting”, hvilket var den højeste opbakning nogensinde (Kjems 2019). Tilsvarende var ”den andel af befolkningen, som opfatter medlemskabet af EU negativt reduceret med tre fjerdedele, mens andelen med en positiv holdning er næsten fordoblet” (Kjems 2019). Valget viste altså, at danskerne bakkede op om et forpligtende engagement i EU som helt centralt. Denne tendens kan også spores i Larsens undersøgelse, hvor andelen af respondenter, der mente, at EU skulle have ”den samme eller mere magt end medlemslandenes regeringer” (Lassen 2016, 108-109) var steget fra 35 procent i 2003 til 43 procent i 2013. Også denne omstændighed kan opfattes som udtryk for en postnational tendens.

(D) Antallet af asylansøgere er på årsplan faldet støt op gennem det 21. århundrede. Bortset fra 2015, året for den store flygtningekrise, hvor mere end 10.000 personer indvandrede med asyl som opholdsgrundlag, og 2022, hvor titusindvis af ukrainske flygtninge søgte om midlertidig opholdstilladelse i kølvandet på den russiske invasion af landet, faldt tallet de kommende år markant, og i 2019 indvandrede blot 761 personer på den baggrund (Anon. 2020). Det særlige argument for at forfægte en restriktiv national dagsorden, som havde nydt gennemslagskraft på det politiske niveau lige siden 1990’erne, så altså hermed ud til at være blevet svækket. Iagttagelsen falder ligeledes sammen med den omtalte tendens registreret af Christian Albrekt Larsen mellem 2003 og 2013 til at anerkende nationen som en mere multikulturel enhed: Antallet af respondenter, der opfattede et dansk multikulturelt samfund som bedre end et ditto monokulturelt, var i perioden steget fra 10 til 17 procent. Det var især de unge og yngre kohorter, der mente det: For de 20-29-årige var tallet steget fra 13 til 25 procent, og for de 30-39-årige var det steget fra 13 til 27 procent (Larsen 2016, 66-68). Tilsvarende kunne iagttages en opblødning i opfattelsen af, hvornår en person var ”rigtig dansk”: Bl.a. var antallet af respondenter, der angav det at kunne tale dansk som et ”meget vigtigt” kriterium for at være dansk, faldet fra 75 til 64 procent, mens tallet for det at være født i Danmark var faldet fra 37 til 29 procent (Larsen 2016, 83).

(E) Hvad angår minoritetsdanskere er det betegnende, at ”de globale menneskerettigheders øgede indflydelse på lokale politikker [har] sløret den konventionelle dikotomi mellem nationens medborgere

og 'de andre'", sådan som musikforskeren Kristine Ringsager (2016, 129) har bemærket det med henvisning til den postnationale sociolog Yasemin Soysal. Dette er en proces, der er blevet stadig tydeligere siden slutningen af 1900-tallet, ikke mindst i en række europæiske lande, og som har betydelige postnationale implikationer for forståelsen af medborgerskab som noget, der ikke nødvendigvis længere har med national forankring at gøre.

(F) Endelig kan man pege på en generel tendens til, at de kollektive erindringsfællesskaber i relation til det nationale er blevet en mere diffus størrelse, i takt med at oplevelsen af at tilhøre et globalt fællesskab er blevet markant forstærket op gennem det 21. århundrede. Erindringsfællesskaberne har ganske enkelt ændret karakter, blandt andet fordi den kulturelle homogenitet er blevet mindre klar, og fordi "kærligheden til nationen" (Dursun 2015, 178) er blevet et langt mere diffust begreb i den nationsbygning, der også er pågået i det 21. århundrede.

At der på den anden side har kunnet identificeres kortvarige, men desto mere intense tilslutninger til brugen af dannebrog som nationalsymbol, stod ikke mindst klart under Danmarks deltagelse EM-turneringen i herrefodbold i sommeren 2021 (Lindberg 2021). Når det kom til at give sin begejstring for et dansk landshold til kende, var tilslutningen til det nationale dermed fuldkommen uproblematisk. Eksemplet viser, hvordan den postnationale tendens kan være både mere kompleks og mindre entydig, end disse nedslag giver udtryk for.

IV. Postnationale aspekter af fællessangskulturen

Det er som nævnt min antagelse, at et postnationalt aspekt har givet sig til kende i dele af det 21. århundredes fællessangskultur i relation til de fællessangskategorier, der tekstligt forholder sig eksplicit til nationaldiskursen: *fædrelandssangene* og *danmarkssangene*. Ved hjælp af tekstlige, nationalkonstituerende elementer forholder fædrelandssange sig eksplicit til det danske som et entydigt positivt og samlende fænomen, der kalder på de syngendes (ukritiske) agtelse og anerkendelse (Borčak og Marstal 2022, 219-223). Sådan er fædrelandssangene altovervejende blevet fremstillet i sangbøger og anvendt i praksis lige siden deres udbredelse i begyndelsen af 1800-tallet. Ikke desto mindre skulle en række forhold fra omkring 1970 udfordre fædrelandssangens hegemoniske position. Fra og med dette årti blev der nemlig skrevet en række såkaldte *danmarks-*

sange, hvor et eksplicit nationalt-kritisk aspekt var tilstedeværende, og enhver heroisering af nationaldiskursen tilsvarende fraværende (Borčak og Marstal 2022, 247-249). Og da fædrelandssange igen begyndte at dukke op i 1990'erne, var noget afgørende forandret: Den tekstlige retorik var mere afdæmpet eller underspillet, og melodikken mindre bombastisk end det var tilfældet for mange fædrelandssange skrevet i ældre tider. Som det var tilfældet for danmarkssangene, blev det danske herved fremstillet mere nøgternt og realistisk, og mindre forførende og manipulerende, end fædrelandssangene ofte kunne siges at være (Marstal 2022). Tiden var ganske enkelt rendt fra fædrelandssangenes traditionelle fremtoning i nyskrevne sange, men med mulig reference til danmarkssangene som såvel korrektiv som katalysator havde der til gengæld vist sig en ny vej: at fremstille fædrelandskærligheden tekstligt og musikalsk som noget, der foregik med betydeligt mindre armbevægelser. Efter årtusindeskiftet skulle danmarkssangene få en markant tilbagekomst i populærmusikalsk regi, og en række af dem er endvidere indgået i fællessangskulturen.

Fædrelandssangene består i det 21. århundrede fortsat som en vital del af den danske sangtradition: De har været og er fortsat tilgængelige i et stort antal sangbøger, herunder de tre udgaver af *Højskolesangbogen*, der er udkommet siden 1989, og de synges fortsat i stor stil. Men der har kunnet iagttages en række ændringer i anvendelsen og også udbredelsen af dem, som underbygger eksistensen af et post-nationalt perspektiv. Her følger et bud på i hvert fald tre af dem:

1. *En faldende interesse for at synge fædrelandssange samt for at benytte dem som identitetsrelaterede pejlemærker.* Fædrelandssange har traditionelt indtaget en dominerende position i fællessangtraditionen, ikke mindst fordi nationaldiskursen været udgjort et centralt omdrejningspunkt for danske sange lige siden begyndelsen af 1800-tallet. Sådanne sange har ikke kun tjent nationsopbyggende formål, men har også opfyldt et behov for at markere sig mod ydre fjender i rækken af krige mod Preussen/Tyskland fra den første preussiske krig i 1848-50 til den tyske besættelse af Danmark i 1940-45. Danske sangbøger har derfor i et meget stort omfang altid medtaget fædrelandssange, ligesom disse sange generelt er blevet betragtet som værende essentielle for fællessangskulturens nationsopbyggende funktion. Det er således karakteristisk, at i 14. udgave af *Højskolesangbogen* (1951), hvor konsolideringen af det nationale i besættelsens efterdønninger forekom central, havde omkring 90 ud af bogens 810 sange karakter af fædrelandssange, altså hver niende sang. Tallet var endnu højere i undervisningsvejledningen *Den Blå Betænkning* fra 1960, der opstod i kølvandet på den nye folkeskolelov fra 1958. Her blev der oplistet

lidt over 250 sange og salmer fordelt på alle klassetrin, som skolerne blev anbefalet at benytte – og omkring 40 af dem, altså knap hver sjette, havde karakter af fædrelandssange.⁴

Herefter begyndte tingene at ændre sig: En lang række fædrelandssange gik efterhånden af brug, eller de blev kun sunget ved sjældne lejligheder. Resultatet var, at mens fædrelandssangene fortsat blev betragtet som værende essentielle, blev deres antal i den kollektive bevidsthed formindsket, hvilket kan ses af en lang række af de sangbøger, herunder senere udgaver af *Højskolesangbogen*, der skulle udkomme fra 1960'erne og frem. I 17. udgave af bogen (1989) var godt og vel 50 ud af 572 sange – altså omkring hver tiende eller elleve – fædrelandssange. I forlængelse af disse betragtninger kan det bemærkes, at DR's obligatoriske daglige afspilninger af en af de to nationalsange (eller begge på visse dage) efter en nedtrapning i 1957 helt ophørte i 1972, altså samme år som Danmark stemte ja til EF (Koudal 2007, 113).

Tendensen er fortsat frem til i dag. Et illustrativt eksempel er fællessangsaktiviteterne i coronakrisens første tid i foråret og forsommeren 2020 med Phillip Fabers populære morgensangsudsendelser på DR som det altdominerende omdrejningspunkt. Her forekom et nationalt perspektiv på fællessangen at være mindre relevant, måske fordi krisen havde rod i en global pandemi, og ikke – som det for eksempel var tilfældet under den store alsangsbevægelse i besættelsens første to-tre år – en fjende i form af en besættelsesmagt. Antallet af fædrelandssange i løbet af udsendelserne androg omkring 8-9 procent, altså omkring hver elleve eller tolvte sang (Marstal 2021, 49). Men det er især værd at bemærke, at i den samlede, uofficielle oversigt over de seerønsker, som hver dag indkom,⁵ var blot mellem 6 og 7 procent af det samlede materiale, altså et sted mellem hver fjortende og sekstende sang, fædrelandssange – og det hører med til historien, at der var en opgang i forslagene i dagene op til til årsdagen for befrielsen den 5. maj (Marstal 2021, 49). Tankevækkende nok var disse forslag til fædrelandssange fordelt på mindre end ti forskellige titler (Marstal 2021, 49), hvilket kan ses som en indikation på, at repertoire er blevet indsnævret betydeligt i den kollektive bevidsthed sammenlignet med ældre tider.

2. *En vis forlegenhed over at besyngte 'det nationale'*. Da forfatteren

4 En oversigt over dette repertoire foruden bestemmelsen om faget Sang (Musik) kan ses i Aller og Schelde 1998, 126-137.

5 Listen bestod af omkring 4700 forslag, men DR Pige Korets produktionsleder, Trine Heide, vurderer det samlede antal indkomne forslag til at være en del højere, nemlig 6000-8000 (Marstal 2021, 49). Jeg vil gerne takke Heide for at have fået adgang til listen.

og debattøren Klaus Rothstein i 2005 udgav *Tid til forundring – en debatbog om den borgerlige kulturkamp*, kom han også ind på problematikken. Det skete med afsæt i en avis-kommentar fra forfatteren Lars Bonnevie, der havde skrevet om sin forlegenhed ved at være til stede ved arrangementer, hvor ”I Danmark er jeg født” blev afsunget, fordi dens nationalistiske undertoner kunne virke både ”forførende og oppustede” (Rothstein 2005, 50). Rothstein var dog – måske uden at være klar over det – åbenbart gået med på den tids udbredte omskrivning af den verdensvendte opfattelse, der ligger i ordene ”der har jeg hjemme” til det mere nationalistisk klingende ”her har jeg hjemme”. Derved kom han ironisk nok til at anerkende netop den position, som han kritiserede. Han bemærkede:

Når jeg kommer i nærheden af *Højskolesangbogen*, synger jeg gerne med på [sangen], som mange mener burde være Danmarks nationalsang. Jeg synger meget gerne ”her [sic] har jeg hjemme” og ”her [sic] har jeg rod, herfra [sic] min verden går”. Men jeg har bemærket, at sangen har fået en bismag, ikke fra H.C. Andersens digterhånd, men fra de ubønhørlige krav om national hengivelse og værdifasthed, der præger samfundsdebatten i disse år. [...] Men jeg vil ikke give efter for denne bismag. Jeg vil ikke lade den nationalistiske og dogmatiske danskhedsideologi tage glæden ved sangskatten fra mig, og da slet ikke når vi taler om et digt af *kosmopolitten* H.C. Andersen, der forenede fædrelandskærligheden med en fordomsfri nysgerrighed for fremmede kulturer. (Rothstein 2005, 50; kursivering i original)

Forlegenheden havde indlysende forbindelse til den politiske tidsånd, som havde gjort det stuerent at modarbejde enhver form for indvandring til Danmark – men den kunne netop derfor også ses som udtryk for, at en postnational dagsorden var kommet på banen. Og som det fremgår, skulle fædrelandssangene i en danskhedsfokuseret tidsalder blive del af en kulturkamp om, hvem der har retten til at definere danskheden gennem fællessang, og hvem der eventuelt ikke har – og det var en pointe, at sangen ikke nødvendigvis længere skulle eller kunne tages for pålydende. Fællessangens diskursorden i det 21. århundrede inkluderede nu nemlig en position, hvor forestillingen om det nationale blev modsagt af en postnational tendens til at ville undgå at blive bragt i forbindelse med en sang med et så entydigt nationalistisk indhold.

Et andet eksempel er det tilbagevendende festspil Vilhelmsborg i Aarhus, hvor bestyrelsen i 2019 besluttede at droppe en 29 år gammel tradition med at slutte forestillingerne af med ”Der er et yndigt land” som fællessang mellem de optrædende og publikum. Det skete, efter

at festspilsdeltagerne gennem en årrække havde udtrykt ønske om at udelade denne del af festspilstraditionen, og nu blev det efterkommet (Lindberg og Munk-Petersen 2019). Lignende traditioner har gennem tiden gjort sig gældende ved andre festspil også, hvor der dog ikke har været diskussioner af det betimelige i at afslutte med nationalsangen. Dog oplevede jeg selv under H.C. Andersen-festspilene i Den Fynske Landsby i Odense i sommeren 2021, hvordan den traditionelle afslutning med fællesafsyngning af ”I Danmark er jeg født” blev modtaget med betydelig tøven blandt publikum. På de fleste bænke endte man ganske vist med at synge med, men det varede længe, før publikum kollektivt overgav sig til denne sanghandling. Desto mere bemærkelsesværdigt var det, at teksten til afslutnings-sangen jo var skrevet af selvsamme H.C. Andersen, og at der altså derved var en rød tråd mellem den og selve festspillet. Men selv ikke denne formidlende omstændighed kunne hindre den nævnte tøven i at brede sig.

Disse eksempler har en parallel i den tiltagende afvikling af flagsangsgenren – en afart af fædrelandssangene, hvor dannebrog hyldes i sang, når det bliver sat (dvs. hejst op, typisk om morgenen) eller strøget (dvs. hejst ned, typisk om aftenen). Traditionen er nemlig stort set gået af brug i de senere generationer. Selv engang udbredte sange i det danske fællessangsrepertoire som ”Der er ingenting, der maner som et flag, der går til tops” med tekst af Axel Juel (1915) og melodi af Georg Rygaard (1917) eller ”Vift stolt på Codans bølge” (originaltitel: ”Til Dannebrog”) med tekst af B.S. Ingemann (ca. 1807) og melodi af Rudolph Bay (1817), er for længst gået næsten helt af brug. Noget kunne tyde på, at det at give selve flaget denne form for opmærksomhed er blevet opfattet som i stigende grad patetisk – og som noget, der afgjort hører tidligere tiders nationalitetsopfattelse til. At flagsangen som begreb i den forstand er blevet en anakronisme, kan dermed ses i relation til det 21. århundredes forlegenhed over alt for eksplicite danskhedstilkendegivelser. Et specialestudie bragte tilsvarende udsagn fra en række informanter, alle unge, der berettede om modviljen ved at afsynge netop nationalsangen, fordi den kunne vække en for dem ubehagelig nationalistisk følelse, som de ikke mente havde sin berettigelse i fællessangskulturen (Pedersen u.å., 40-43). Tilsvarende viste en måling foretaget af analyseinstituttet Norstat i 2019, at 14 procent i alderen 18-29 var ”enig” eller ”helt enig” i udsagnet: ”Dannebrog er et negativt symbol på nationalisme”, og at tallet endda har været stigende i årene forinden (Lindberg og Munk-Petersen 2019).

3. *Nyere fædrelandssange og danmarkssange tenderer generelt mod at fremstille 'det nationale' på afdæmpede eller ironiske måder.* Som det

blev redegjort for ovenfor, har nyskrevne fædrelandssange (dvs. siden 1990'erne) tenderet mod en mere afdæmpet og underspillet fremstilling af det nationale i forhold til de ældre fædrelandssange, hvilket også helt generelt har gjaldt for danmarkssange siden deres fremkomst omkring 1970. Især de nye fædrelandssange kan ses som udtryk for, at der nu var opstået et ønske om at forstå det danske ud fra de ændrede betingelser, som de omsiggribende globaliseringsprocesser i 1900-tallets sidste to årtier havde ført med sig.

Også disse sange kunne siges at være udtryk for en revideret og mere nuanceret opfattelse af danskhed sammenlignet med den tekstlige og musikalske retorik, som havde præget tidligere tiders fædrelandssange: Dels blev relationen til omverdenen inddraget som et grundvilkår på godt og ondt i modsætning til det traditionelle fokus på Danmark alene; dels gjorde man op med traditionen for at beskrive landet, folket, naturen og sproget i gængse, (selv)rosende vendinger (Østergaard 2000, 83-84); og dels opgav man anvendelsen af familiemetaforer ("Mor Danmark", "Danmarks døtre og sønner") – hvilket i øvrigt gjorde det klart, at genrebetegnelsen 'fædrelandssange' jo i selv sig var en (forældet) familiemetafor. Endelig afstod man gennemgående fra at benytte de selvberoende elementer med dertilhørende symbolsk indtagelse af (sang)rummet, som tidligere havde kendetegnet genren.

Disse omstændigheder gjaldt ikke blot tekstligt, men også musikalsk: Melodierne til de nye sange var mere afdæmpede eller underspillede, ligesom det også var tilfældet for periodens nænsomme opdateringer af genren, med Nannas melodi til "Der er et yndigt land" (1993) og Sebastians melodi til "I Danmark er jeg født" (1995) som prægnante eksempler. Og melodierne til sange som "Godmorgen, lille land" (1998) og "En stribe grønt" (egentlig kaldet "Mit land") (2004) var nærmest undselige i deres karakter: Ganske vist stod de begge i dur, sådan som fædrelandssangsdiskursen foreskriver, men de åbnede med en iørefaldende, indbyrdes stærkt beslægtet melodisk frase på kvint-oktav-stor septim-kvint, der kan genkendes som det ofte hørte kadenceforløb i en altstemme i flerstemmig korsang – altså en stemme, der *ledsager* melodistemmen i stedet for at *være* den. Et klarere udtryk for melodisk undselighed kunne næppe tænkes.

Trods deres begrænsede antal skulle de nye fædrelandssange dermed bidrage til at redefinere genren og tilpasse den en ny tids forståelse af det nationale som et mindre selvhævdende og mere indforstået begreb. Og i det 21. århundredes fællessangspraksis har de samtidig bidraget til at legitimere, at det fortsat giver mening også at synge ældre fædrelandssange i det 21. århundrede: Det kendetegner

stort set alle nye fædrelandssange, der har opnået udbredelse, at der i forhold til tidligere sange i genren er foregået en tydelig nedtoning af 'det danske'. Det er sangen "Hver dag en ny dag" (2020) med tekst af Pia Juul og melodi af Marianne Søgaard et eksempel på. Den vandt Grænseforeningens konkurrence samme år i forbindelse med genforeningsjubiléet og blev optaget i 19. udgave af *Højskolesangbogen* (2020). Teksten til første vers lyder:

Hver dag en ny dag, hver dag en gave.
 Se dig omkring.
 Vil du dele din blomstrende have
 med andre eller slå ring
 om dig selv og dit liv og din verden?
 Vil du åbne eller lukke,
 vil du slukke håbet
 eller slå bro?

Dette vers såvel som de følgende tematiserer genforeningen i form af et spørgsmål om, hvorvidt landegrænsen skal åbne sig mod verden eller det modsatte. Og selvom der undervejs indgår referencer til dels Christian X's angiveligt hvide hest, da han i 1920 red over den gamle grænse, dels Henrik Pontoppidans genforeningsdigt "Det lyder som et eventyr" (Solvang 2020), har det historiske – helt i tråd med, hvad Grænseforeningen havde ønsket – ikke nogen central rolle i teksten. Dermed kan det nationale perspektiv i "Hver dag en ny dag" siges at være så underspillet, at sangen må betegnes som en postnational fædrelandssang, om end melodien faktisk trækker på fædrelandssangdiskursen ved at gå i udadvendt dur (melodien begynder endda på et betonet slag på durtertsen), benytte sig af et ekspansivt oktavinterval i melodiens begyndelse samt en afsluttende melodisk sekvensering.

Interessant nok gælder noget lignende også for en anden sang optaget i 19. udgave, nemlig "For vist vil de komme" med tekst af Lisbeth Smedegaard Andersen og to melodier af henholdsvis Bent Fabricius-Bjerre og Jens Lysdal. Også her er besyngelsen af det danske ikke blot underspillet, men ligeledes underbetonet, eftersom skildringerne af landets natur forekommer at være generelle i en grad, at de kunne passe på et hvilket som helst land, hvis natur lader sig beskrive med ømhed og indlevelse. Begge melodier går i dur, og begge begynder optaktisk på kvinten, hvilket er en meget kendt åbning i ældre danske sange. I Fabricius-Bjerrers melodi indgår kvinten desuden som første led i et sekstspring op på durtertsen, og melodien

parafraserer dermed åbningen af en ikonisk fædrelandssang, nemlig ”Den danske sang”. Selvom Lysdals melodi overvejende bruger små intervaller, og selvom Fabricius-Bjerrers melodi ligeledes skiller sig ud ved at gå i tredelt taktart, lader de begge til at besynges det danske på en måde, der gør dem til en slags pasticher på den arketypiske fædrelandssangsmelodi – og derved peger de i lighed med Søgaards melodi til ”Hver dag en ny dag” tilbage snarere end frem. Måske får ’det nationale’ i teksterne stadig en indre nationalist frem i komponisterne, hvilket får melodierne til at fremstå betydelig mindre ’moderne’ end de nyskabende danmarkssange.

V. Modtendenser til det postnationale

Som de korte karakteristikker af de ovenfor nævnte sange viser, har der også i fællessangskulturen kunnet registreres modtendenser til det postnationale aspekt. At man i forbindelse med 18. udgave af *Højskolesangbogen* (2006) valgte at give den det tilsyneladende ultimativt inkluderende motto ”Så syng da, Danmark, lad hjertet tale” – åbningslinjen i det tredje og sidste vers i Kai Hoffmanns tekst til ”Den danske sang” (1924/1926) – er tilsvarende et udtryk for, at det fortsat har været muligt at tage det nationale for fuldt pålydende, tilsyneladende helt uden forbehold, og uden at tage i betragtning, at mottoet *også* kan opfattes som ultimativt ekskluderende (Marstal 2021, 53-55). Og at mottoet blev videreført i 19. udgave af bogen (2020), bekræfter blot, at dette fortsat er tilfældet. Hertil kommer, at fædrelandssange som nævnt stadig bliver sunget gerne og ofte, og at deres ældre lyriske tilsnit og tonesprog netop giver dem en særlig valør i det senmoderne Danmark, fordi de så at sige ”altid har været der”, sådan som det også gælder for landet. I den forstand er der en overensstemmelse mellem det, der tales om, og måden, der tales om det på, som bekræfter tilstedeværelsen af det nationale.

Der er dermed et *selvkanoniserende* aspekt af fædrelandssangene som gør, at de altid vil blive nævnt, når man inviterer til bidrag om de vigtigste danske sange.⁶ Der er også noget selvlegitimerende over fædrelandssangene – at sætte pris på dem er at omgive sig med en habitus, der er ønskværdig, fordi Danmark som nation i sidste ende altid bliver tilskrevet en meget høj symbolsk kapital, som det kræver

6 Det skete præcist sådan i 2015, hvor DR P2 inviterede lytterne til at vælge de 50 vigtigste sange (se listen i Faber 2020, 52-53; se også Anon. 2015). Se i den forbindelse Pedersen (u.å.), som er et universitetsspeciale, hvor unges sangvalg er genstand for en nærmere analyse.

mod at udfordre. I den forstand *kan* fædrelandssangene aldrig for alvor blive skudt ned fra deres piedestal – og selv, når bølgerne er gået allerhøjest i kritikken af fædrelandssangene som udtryk for arrogant nationalisme, har sangene overlevet krisen igen og igen: CBS-sagen om ”Den danske sang” i 2018, der tiltrak enorm medieopmærksomhed, er et eksempel på netop det: Fædrelandssangene er uantastelige *per se*, i hvert fald i den gængse opfattelse, og spørgsmålet er, om det nogensinde bliver anderledes.

Majoritetssamfundets kollektive loyalitetsfølelse over for de fædrelandssange, som er kanoniserede i nyere sangbøger, lader til at være usædvanlig stærk. Loyaliteten gælder ikke mindst nationalsangen, ”Der er et yndigt land”, som landets borgere gennem deres liv har hørt hver eneste nytårsaften, når det er blevet midnat, og DR Pige-koret synger den på landsdækkende tv. At sangen i 1980’erne opnåede en renæssance som slagsang ved nationale sportsbegivenheder, har ikke gjort dens popularitet mindre. Og så gælder loyaliteten de fædrelandssange, som også gennem de senere år har været i god brug: ”I Danmark er jeg født”, ”Moders navn er en himmelsk lyd”, ”Langt højere bjerge”, ”Jeg ved, hvor der findes en have så skøn”, ”Jeg elsker de grønne lunde” og mange andre.

Det er desuden en pointe, at en såkaldt *melocentrisk vending* (Borčak 2018; Borčak og Marstal 2022, 7-8; 79-83) har vundet indpas gennem de senere år. Begrebet betegner den omstændighed, at der i fælles-sangskulturen især i det 21. århundrede har kunnet iagttages en tendens til at betone det musikalske på bekostning af det tekstlige, dvs. hvor teksten i sig selv har været af mindre betydning, mens melodien og den musikalske fællesudførelse til gengæld i højere grad er blevet sangenes *raison d’être*. Det postnationale aspekt kan ses i det forhold, at det kristent-nationale repertoire af salmer og fædrelandssange, som tidligere blev betragtet som anakronistisk af mange moderne fælles-sangsbrugere, nu har oplevet en fornyet interesse – men hvor forskellen er den, at teksterne til sangene i denne omgang bliver taget lidt mere fra oven. Det interessante er, at sangteksterne har vist sig at kunne *tåle* at tabe relevans på denne måde. Det skyldes primært, at de *netop* bliver opfattet som sangtekster og ikke blot som digte og derved ikke er skabt til at stå alene, men skal formidles gennem musik. Men eftersom sang er et blandet medium, der både består af tekst og musik, kan opmærksomheden og privilegiet forflyttes fra det ene medium (teksten) til det andet (musikken), og genren derved leve videre. Pointen er, at eftersom melodierne har formået at genvinde deres attraktionskraft, har sangene som helhed kunnet formå at (gen)interessere brugerne.

De ’gamle’ sange har værdi i dag som kulturarv af den simple

grund, at de fremstår som historiske dokumenter over en svunden tid og dermed som en slags karismatiske statholdere for den store fortid, som alle vi nulevende er et resultat og en konsekvens af. Sangteksterne kan derved opleves som en slags *vidnesbyrd* om tidligere samfundsformationers drømme og idéer, værdisæt og tankerækker. Et glimt ind i en svunden tid, om man vil. Dog spiller det her ind, at disse tekster kun er genstand for denne opmærksomhed, fordi de er båret af musik. Endvidere eksisterer der ved siden af fædrelandssangene også en lang række *implicitte* fædrelandssange, dvs. sange der ligeledes bekræfter tilstedeværelsen af det danske. Her tænkes på ikoniske sange eller salmer, som går tilbage i tiden, og som alene med deres særligt 'fortrolige' karakter – det kunne f.eks. være sange med tekster af N.F.S. Grundtvig og B.S. Ingemann eller melodier af Carl Nielsen og Oluf Ring – ligeledes bekræfter tilstedeværelsen af det danske.

VI. Afrunding

Artiklen har vist, hvordan en række identificerbare tendenser i retning af Danmark som en postnational nation bliver afspejlet i fællessangskulturens repertoire og praksis. Om end der siden 1990'erne ser ud til at være pågået en kulturkamp mellem forestillingen om landet som på den ene side postnationalt og den anden side fuldtone nationalt, viser artiklens undersøgelser, at argumenterne for tilstedeværelsen af et postnationalt Danmark er markante, samfundsmæssigt såvel som med hensyn til fællessangsdiskursen. De traditionelle fædrelandssange har dermed – i hvert fald i visse kredse – lidt under at have et legitimeringsproblem, som bunder i en særlig forlegenhed ved at synge dem i en tid, hvor 'det nationale' langt fra længere er nogen entydig størrelse, medmindre det gælder den kortvarige, euforiske nationalisme, der kan vise sig i forbindelse med internationale sportsbegivenheder såsom EM i herrefodbold i 2021, der for en tid satte en stor del af landet på den anden ende (se hertil Borčak og Marstal 2022, 20-30). Det gør sig desuden gældende, at nyskrevne fædrelandssange tenderer mod at være mere afdæmpede, undertiden ironiske – ikke ulig de nært beslægtede, men diskursivt fundamentalt forskellige danmarkssange (se hertil Marstal 2022).

Såfremt den postnationale forståelsesramme fortsat vil have betydning længere ind i det 21. århundrede, kan den vise sig at udfordre den fædrelandssangdiskurs, der fortsat gør gængse sange som "Danmark, nu blunder den lyse nat", "I Danmark er jeg født" og "Den

danske sang” til de foretrukne valg for mange i fællessangsrelaterede situationer: Det er sigende, at disse sange indgik som de tre fædrelandssange i top ti-listen i *Kristeligt Dagblads* stort anlagt læserafstemning i 2021 om det, som avisen betegnede som ”De 10 bedste danske sange” (Søgaard 2021) – intet mindre.⁷ Men det er i så fald spørgsmålet om, hvor længe det vil være sådan – eller om sangene vil vedblive at have stor popularitet som det, de set ud fra en postnational forståelsesramme *også* kan være: småkitchede, harmløse musikalsk-tekstlige beretninger om et Danmark, som var engang.

Bibliografi

- Aller, Edith og Michael Schelde, red. 1998. *Sangen i skolen: Om fællessangen i skole og samfund før og nu*. Frederikshavn: Dafolo.
- Andersen, Per Thomas. 2008. ”Kosmopolitisme og postnationalisme i nyere norsk litteratur”. *Passage* 59: 33-48.
- Anon. 2015. *Den danske sang: Klassisk top 50*. Sangbog. København: DR og Wilhelm Hansens Forlag.
- Anon. 2017. ”Forskning i kriterier for danskhed nomineret til pris”. *Limfjord Update*, 8. februar. <https://www.limfjordupdate.dk/forskning-i-kriterier-for-danskhed-nomineret-til-pris>.
- Anon. 2018. ”Lidt færre danskere bruger Dannebrog”. *Grænseforeningen*, 13. juni. <https://graenseforeningen.dk/nyheder/lidt-faerre-danskere-bruger-dannebrog>.
- Anon. 2020. ”Asylindvandring er på historisk lavt niveau”. *Danmarks Statistik*, 16. december. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyt/NytHtml?cid=32035>.
- Anon. 2021. ”Læserne har stemt: Her er hele listen over Danmarks 100 bedste sange”. *Kristeligt Dagblad*, 12. august. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/laeserne-har-stemt-her-er-hele-listen-over-danmarks-100-bedste-sange>.
- Antonsich, Marco. 2008. ”The Narration of Europe in ’National’ and ’Post-national’ Terms: Gauging the Gap between Normative Discourses and People’s Views”. *European Journal of Social Theory* 11 (4): 505-522.
- Appadurai, Arjun. 1996. ”Patriotism and its Futures”. I *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, 158-177. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Beck, Ulrich. 2005. ”The Cosmopolitan State: Redefining Power in the Global Age”. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 18: 143-159.

⁷ Endnu tre fædrelandssange indgik på de følgende ti pladser, dvs. nummer 11-20 (Anon. 2021).

- Borčak, Lea Wierød. 2018. "Samme sang som i tusind år? Om den danske fælles-sangs funktion i dag". I *Fællessang og fællesskab: En antologi*, redigeret af Stine Isaksen, 217-228. Herning: Videncenter for Sang.
- Borčak, Lea Wierød. 2021. "Transmedia Performance in Scandinavian Singalong Shows: On the Transmediation of Liveness and Participation in Community Singing". I *The Popularity of Words and Music*, redigeret af Paul Lumsden og Marco Katz Montiel, 133-153. London: Palgrave Macmillan.
- Borčak, Lea Wierød og Henrik Marstal. 2022. *Fællessang – fælles sag? 12 kapitler om sang som kollektiv handling*. København: Forlaget Højskolerne.
- Breen, Keith og Shane O'Neill. 2010. *After the Nation? Critical Reflections on Nationalism and Postnationalism*. Basingstoke: Palgrave.
- Brincker, Benedikte, Peter Gundelach og Christian Albrekt Larsen. 2019. "Glæde over Danmark". I *Usikker modernitet: Danskernes værdier fra 1981 til 2017*, redigeret af Morten Frederiksen, 39-57. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brixen, Janni. 2020. "Unge vælgere sikrede rekordhøj stemmeprocent ved 2019 EP-valg". *Københavns Universitet*, 14. januar. https://nyheder.ku.dk/alle_nyheder/2020/01/unge-vaelgere-sikrede-rekordhoej-stemmeprocent-ved-2019-ep-valg/.
- Böss, Michael. 2011. *Republikken Danmark: Oplæg til en ny værdipolitisk debat*. København: Informations Forlag.
- Calhoun, Craig. 2007. *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*. London: Routledge.
- Corona, Ignacio og Alejandro L. Madrid. 2008. "Introduction: The Postnational Turn in Music Scholarship and Music Marketing". I *Postnational Musical Identities: Cultural Production, Distribution, and Consumption in a Globalized Scenario*, redigeret af Ignacio Corona og Alejandro L. Madrid, 3-22. Lanham, MD: Lexington Books.
- Dursun, Zeynep Işil Işik. 2015. "Collective Memory Loss in the Name of Nationalism: Cultural Politics and the Music Reform in Turkey". *International Journal of Arts & Sciences* 8 (3): 175-184.
- Faber, Phillip. 2020. *Den danske sang*. I samarbejde med Rikke Hyldgaard. København: Politikens Forlag.
- Frederiksen, Morten. 2019. "Stabilitet og forandring i danskernes værdier". I *Usikker modernitet: Danskernes værdier fra 1981 til 2017*, redigeret af Morten Frederiksen, 9-37. København: Hans Reitzels Forlag.
- Frederiksen, Morten, red. 2019. *Usikker modernitet: Danskernes værdier fra 1981 til 2017*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gundelach, Peter. 2002a. *Det er dansk*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gundelach, Peter, red. 2002b. *Danskernes værdier 1981-1999*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Habermas, Jürgen. 1998. *Die postnationale Konstellation: Politische Essays*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Iversen, Kristian. 2017. *Nationer og nationalisme: Perspektiver på national identitet*. København: Forlaget Columbus.
- Jenkins, Richard. 2012. *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life*. 2. udgave. Chicago: University of Chicago Press.
- Kjems, Malte. 2019. "Dansk opbakning til EU inde i en historisk højkonjunktur". *Tænk tanken Europa*, 25. april. <http://thinkeuropa.dk/vaerdier/dansk-opbakning-til-eu-inde-i-historisk-hoejkonjunktur>.
- Koudal, Jens Henrik. 2007. "Nationalsange – kongehymner, revolutionsmarcher eller folkesange?" I *Det ombejlede folk: Nation, følelse og social bevægelse*, redigeret af Palle Ove Christiansen og Jens Henrik Koudal, 97-125. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Kristensen, Liselotte Bastholm. 2021. "Da fællessangen fik corona: Hvordan DR's fællessangsprogrammer under nedlukningen skubber til grænserne for fællessangsforståelser". *SANG* 2 (1-2): 88-98.
- Larsen, Christian Albrekt. 2016. *Den danske republik: Forandringer i danskernes nationale forestillinger*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lindberg, Kristian. 2021. "Vi elsker vores flag – og det er der en særlig grund til". *Berlingske*, 5. september. <https://www.berlingske.dk/kultur/vi-elsker-vores-flag-og-det-er-der-en-saerlig-grund-til>.
- Lindberg, Kristian og Trine Munk-Petersen. 2019. "Dannebrog og nationalsangen under pres: 'Der bør ikke være noget stødende i at synge 'Der er et yndigt land''". *Berlingske*, 8. august. <https://www.berlingske.dk/aok/dannebrog-og-nationalsangen-under-pres-der-boer-ikke-vaere-noget-stoedende-i>.
- Marstal, Henrik. 2021. "Alene sammen, sammen alene: Medialiseret morgensang i coronakrisens første tid". I "Musikkens fællesskaber", særnummer, *Danish Musicology Online*: 44-67.
- Marstal, Henrik. 2022. "'Ja, jeg kan li' det land, jeg bor i – trods alle mangler': Danmarkssangenes opkomst og bruddet med fædrelandssangene som nationaldiskursivt fænomen". *SANG* 3: 1-26.
- Mengers, Martin og Amalie Møller Christensen. 2016. "De rød-hvide unge og kampen for den forunderlige danskhed". *POV International*, 13. juni. <https://pov.international/de-rod-hvide-unge-og-kampen-den-forunderlige-danskhed/>.
- Mikkelsen, Morten. 2016. "Dannebrog er rykket politisk til højre". *Kristeligt Dagblad*, 14. juni. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/dannebrog-er-rykket-politisk-til-hoejre>.
- O'Flynn, John. 2007. "National Identity and Music in Transition: Issues of Authenticity in a Global Setting". I *Music, National Identity and the Politics of Location*, redigeret af Ian Biddle og Vanessa Knights, 19-38. Farnham og Burlington, VT: Routledge.
- Omar, Tarek. 2017. "Kulturgeograf til venstrefløj: Der er ingen vej uden om nationalstaten". *Politiken*, 11. februar. <https://politiken.dk/debat/art5830125/Der-er-ingen-vej-uden-om-nationalstaten>.

- Pedersen, Søren (u.å.): *Unge synger højskolesange: En undersøgelse af unges sangvalg, bevæggrunde for og udbytte ved deltagelse i højskolesangaftener*. Upubliceret speciale. Aalborg Universitet.
- Reckwitz, Andreas. 2019. *Singulariteternes samfund: Om modernitetens strukturændringer*. Oversat af Tom Havemann. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ringsager, Kristine. 2016. ”’Danmark som vi kender det’: Forhandlinger af medborgerskab og andethed i rap og hiphopmusik”. I *Populærmusikkultur i Danmark siden 2000*, redigeret af Mads Krogh og Henrik Marstal, 127-163. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Rothstein, Klaus. 2005. *Tid til forundring: En debatbog om den borgerlige kulturkamp*. København: Tiderne Skifter.
- Solvang, Helle. 2020. ”Hver dag en ny dag”. I *Sanghåndbogen: En præsentation af sangene i Højskolesangbogens 19. udgave*, redigeret af Jesper Moesbøl, opslag 558. København: Forlaget Højskolerne.
- Søgaard, Lise. 2021. ”Læserne har stemt: Lyt til Danmarks 10 bedste sange her”. *Kristeligt Dagblad*, 12. august. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/artikler/sangkanon>.
- Sørensen, Jesper F., Katrine F. Baunvig og Peter B. Andersen. 2021. ”Håndvask og fællessang: Ritualer og ritualiserede handlinger i coronaens tid: Artikel 7”. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 72: 116-136.
- Vertovec, Steven og Robin Cohen. 2002. ”Introduction: Conceiving Cosmopolitanism”. I *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*, redigeret af Steven Vertovec og Robin Cohen, 1-22. Oxford: Oxford University Press.
- Özkirimli, Umut. 2000. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. Basingstoke: Palgrave.
- Østergaard, Uffe. (1984) 2000. ”Ydmyg selvhævdelse – en dansk kunstart”. I *Danske tilstande: En antologi af danske essays*, redigeret af Thorkild Borup Jensen, 76-85. København: Det Schønbergske Forlag.

Abstract

The Great (Danish) Dance Ball: Post-National Tendencies in Communal Singing

Since the 1990's, social theorists have identified a number of so-called post-national tendencies which show how the concept of the nation-state have been challenged due to, among other things, the advent of globalization. The article argues that such tendencies have also affected the culture of communal singing in Denmark during the 21st century. Even though the act of singing national songs together is still very much alive to this day, it seems that a growing number of Danish citizens have experienced a growing unease or even embarrassment related to the celebration of the nation through national songs ("fædrelandssange"). Taking its departure from various approaches to communal singing, such incidents are registered and discussed in the article. This is also the case for a number of identifiable counter-tendencies, revealing a gap between the two practices of, respectively, celebrating the nation in song and distancing oneself from it. Finally, the article asks whether post-national phenomena will prove able to challenge and perhaps alter the hegemonic nation-building discourse of communal singing in the future.

Keywords: Communal singing, post-nationalism, national songs, globalization, the 21st century

Henrik Marstal er lektor på Rytmask Musikkonservatorium og ph.d. Han er forfatter til en længere række bøger om musikalske emner og desuden medredaktør af flere sangbøger. Gennem en længere periode har han beskæftiget sig med fællessangskultur og dansk sanghistorie som forskningsfelt.